

רות המואביה

שנאמרו לה כרגע, רות מתלהבת ומתפעמת מנדיבותו של בעז בשדות.

בכך שהפסוק מציג את רות כמואבייה, הוא מדגיש כי היותה של רות מואבייה היא העומדת בבסיס תגובתה של רות. ישנן מספר סיבות אפשריות לתיאור זה. ייתכן שיש כאן הדגשה של מוצאה המואבי של רות, כדי לומר לנו שהיא באמת ובתמים איננה מבינה את החדשות המפעימות של נעמי. לרות אין מושג מהו "גואל" ומשום כך היא אינה מבינה את תכניתה של נעמי.

הסבר אפשרי נוסף לעניין זה הוא שרות מבינה היטב את כוונתה של נעמי, אך בכל זאת היא דוחה את התלהבותה של נעמי. רות סבורה שמילוי חובת הגואל איננה סבירה בגלל היותה מואבייה. לאחר שבילתה יום בשדות בית-לחם, ולאחר שחוותה על בשרה את קרירותם של אנשי העיר, רות מתקשה להאמין כי בעז, על אף אופיו הנדיב, יתעלם מדעת הקהל ויגאל אותה ואת נעמי.

צניעותה של רות

נראה כי ישנו הסבר אפשרי נוסף לכך שרות מוצגת כ"רות המואביה"? מעניין כי רות אינה מצטטת את בעז במדויק, כאשר היא חוזרת על דבריו בפני נעמי. בעוד בעז יעץ לרות לדבוק ב"נערות" (רות ב ח). רות מצטטת אותו כאומר לה לדבוק עם "הנערים" (רות ב כא). ישנו מדרש המציע כי הציטוט המוטעה נובע ממוצאה המואבי:

ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין, אמר ר' חנין בר לוי: בודאי מואביה היא זו – הוא אמר וכה תדבקין עם נערות, והיא אמרה עם הנערים אשר לי. (רות רבה ה יא).

המלב"ם מפרש את הקשר בין טעותה של רות לבין היותה מואביה:

רק באשר היא היתה מואביה, ושם אין מתרחקים מן הנערים, לא הבינה לדייק בדבריו, וחשבה שכונתו שתדבק עם אנשיו, שהנערים היו עיקר אצלה, שחשבה שאחד מהם ישא אותה [ועל זה קראה המואביה כי בת ישראל היתה מבינה ... אבל נעמי הבינה בשכלה שלא טוב שתדבק עם הנערים רק עם הנערות הקוצרות, ותאמר טוב בתי כי תצאי עם נערותיו. (מלב"ם ב כא-כב).

גישה זו מנוגדת לגישה הנפוצה יותר בספרות חז"ל, הרואים ברות מופת של צניעות:

אמר רבי חסדאי רות מצניעות רות מצניעות שלה נכנסה תחת כנפי השכינה ויצא ממנה דוד. (זוהר חדש לב ב).

ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא. ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם פלו את כל הקציר אשר לי. (רות ב כ-כא).

מיד לאחר ברכתה של נעמי, היא מזהה את בעז כמבשר טובות, כקרוב משפחה אשר יכול לשמש כגואל. המקרא מציג את המשך דבריה של נעמי באמצעות המילים "ותאמר לה נעמי". היות ונעמי נמצאת באמצע דיבור מדוע יש צורך בהצגה מחודשת של דבריה? הטקסט משתמש בשתי הקדמות לשתי אמירות רצופות שנאמרו על ידי אותו אדם, ובכך מרמז שמהו אירע בין שתי האמירות. יתכן והייתה זו תגובה לא מילולית, כדוגמת הבעה, שתיקה רועמת או העדר מחשיד של תגובה צפויה כלשהי.²

אם כך הדבר, מדוע מוצגים חלקם השני של דבריה של נעמי בנפרד? האם נעמי שתקה למספר שניות כדי להדגיש בפניה של רות את חשיבות הדברים שתאמר מיד לאחר מכן? או שמא נעמי מהססת, ושוקלת בזהירות האם כדאי לה ליידע את רות בכך שבעז איננו סתם עוד בעל שדה בית-לחמי אלא גואל פוטנציאלי?

בין כך ובין כך, נראה כי ההכרה במזל הטוב, שהחלה לחלחל בנעמי, איננה מותירה רושם כלשהו על רות. ההתלהבות שמגלה רות בתגובתה נראית כמעט ילדותית, נראה שהיא מדלגת בתגובה זו על חשיבות הדברים ששמעה מנעמי.³ במקום להפנים את כובדם של הדברים

1 חז"ל שמו לב לתופעה ספרותית דומה בה נעשה שימוש בשני פעלים רצופים בשביל להציג את מילותיו של הדובר: "ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם, אמר רבי יוחנן: כל מקום שנאמר: אמור ואמרת, צריך לדרוש. ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה. ויאמר ויאמר, למה לי? אמר לה: אם הוא זה, מוטב. ואם לאו, אמרי שהוא הוא. דבר אחר: עד שלא הכיר בה שהיא יהודית, היה משיח עמה על ידי תורגמן. משהכיר בה, התחיל לספר עמה. כיוצא בו: ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה', ויאמר שני פעמים למה לי?" (תנחומא אמור ג). ראה גם מגילה ט"ז א; איכה רבה א מא; מדרש שמואל כד ח. תופעה זו, שחז"ל טרחו לפרשה, שונה במעט מזו שבסיפורנו. בכל המקרים לעיל אין אמירה לאחר ה"ויאמר" הראשון.

2 המפרשים מתייחסים מידי פעם לתופעה נפוצה זו, ראה למשל פירושו של הרלב"ג לשני הנאומים הרצופים של אבימלך לאברהם בבראשית כ ט-י. הרלב"ג מסביר כי העדר התגובה של אברהם לדבריו הראשונים של אבימלך הם הסיבה שבעטיה מגיעה ההצגה המחודשת של דברי אבימלך. האברבנאל (בראשית כ ח) מפרש את אותו קושי ומסביר שהכפילות נובעת מיראתו וחרדתו של אברהם, אשר גרמו לו להשתתק. ראה גם פירושו של הרד"ק לתופעה זו, בראשית טז ט-יא. דוגמאות נוספות ניתן למצוא בשופטים יא לו-לז; שמואל א יז ח-י; שם, כו ט-י.

3 על פי רוב, כאשר נעשה שימוש במילים "גם כ" על מנת לתאר ניגוד, פירושן הוא "למרות" (ראה ישעיהו א טו; איכה ג ח), אלא שמשמעות זו קשה כאן. מתוך ההקשר של ההתפעלות של רות נראה כי יש להבין את משמעות המילים כאן כ"הוא אפילו".

בכך שהתנהגותם של הנערים לעיתים תוקפנית. מכך נראה כי כוונתו של בעז היא שרות תבין את הסיבות שבגללן מן הראוי שתדבק עם הנשים בשדה ותמנע מהתרועעות עם הגברים.

לא נראה כי רות מבינה את כוונתו של בעז לאשורה. היא אוכלת את ארוחתה כאשר היא יושבת "מצד הקוצרים". גם כאן, בוודאי שאין מדובר רק בנשים. הציטוטים המוטעים של רות את דברי בעז (רות ב כא) מאשרים כי רות לא הפנימה את עצותיו של בעז ביחס לקוצרות. במהלך הפרק ניתן לראות את הנורמות המואבות עליהן גדלה רות, שכן רות מתעלמת מהמקובלות החברתית של הפרדה בן המינים שנהוגה בקרב הקוצרים בבית-לחם.

בדומה לתגובתו של בעז, גם נעמי מעמידה את רות על טעותה בעדינות.

ותאמר נעמי אל רות פלטה טוב בתי כי תצאי עם נערותי ולא יפגעו בך בשדה אחר (רות ב כב).

הדרך בה נעמי מורה לרות במפורש לצאת עם נערותיו של בעז מזכירה את ההוראות שנתן לה בעז מוקדם יותר. בדומה לבעז, נעמי מציינת גם היא כי ישנם כאלו אשר עלולים לפגוע ברות בשדות בית-לחם.⁸ ישנו מדרש המרמז לכך שמדובר בפגיעה בעלת אופי מיני, ובכך ישנה חזרה על דאגתו הקודמת של בעז שהנערים יפגעו כך ברות.⁹

בסופו של דבר רות מבינה את כוונת הדברים שהוטמעו בעדינות על ידי נעמי. ואכן, הפסוק הבא מיידע אותנו על כך שרות מפנימה מסר זה:

ותדבק בנערות בעז ללקט עד פלות קציר השערים וקציר החטים ותשב את חמותה. (רות ב כג).

ישנו הבדל בולט בין המדרשים המתארים את אופייה הצנוע של רות ובין התיאור של רות במגילה עצמה. הטקסט המקראי מצייר את רות כגרה טיפוסית, המנווטת בגמלוניות, אך בעקביות בסבך הדרכים של העולם היהודי. ואכן, המוסר החברתי הקיים ביהדות נוטה להיות מורכב יותר מזה המופיע בציווים ההלכתיים הקשיחים. בתיאור זה, בעז ונעמי מדריכים שניהם את פעולותיה של רות בנחרצות אך בעדינות, והם אלו המאפשרים את כניסתה לבית-לחם.

7 האבן-עזרא (רות ב כב) מציין גם הוא את התיקון בדבריה של נעמי ומפרש "ללקוט עם נערותי - ולא עם הנערים"

8 פירושו המילולי של השורש פג"ע מרמז לפגישה בין אנשים. במקרים שונים בתנ"ך פירושו של השורש הוא להתחנן או להתערב בשביל משהו (בראשית כג ח; ירמיהו ז טז), אך לרוב לשורש ישנו הקשר של עיונות, לעיתים קרובות מדובר במשמעות של הריגה (שמות ה ג; שופטים ח כא; שמואל א כב יח).

9 רות זוטא ב כב: "ולא יפגעו בך בשדה אחר. לפי שאומות העולם חשודים אפילו על הבהמה, אלא מוטב לנו שתביא מעט מצילו של זה, ולא הרבה ממקום אחר, ותוציא שם רע על משפחותינו". מעניין לציין כי המדרש דן באפשרות כי רות ליקטה פחות בשדהו של בעז מאשר בשדות אחרים, בכך הוא מזכיר רעיון מדרשי קודם (וחסר בסיס טקסטואלי מוצק), לפיו בעז לא גילה נדיבות בכמות האוכל שנתן לרות. חשובה מכך היא העובדה שהמדרש ממשיך להציג את נעמי כחושדת במוסריותה של רות בגלל היותה מואבייה.

על פי מספר מדרשים צניעותה של רות הייתה התכונה שלכדה את תשומת ליבו של בעז בתחילה:

למי הנערה הזאת. ולא הוה חכים לה?! אלא כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה ... כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה. (רות רבה ט ד).

מדרשים נוספים מציגים את הנער הניצב על הקוצרים כמתאר בהתפעמות את צניעותה של רות לבעז:⁴

התחיל הנער מספר בשבחה ובצניעות שבה, הרי יש לה כמה ימים שהיא עמנו⁵ שלא נראית אפילו אחד מאצבעות ידיה ורגליה, כאשר כתוב למעלה, ואין אנו יודעין אם אלמת היא אם דברנית, באותה שעה בדקה בועז אחריה. (רות זוטא ב ז).

במהלך הדורות, אמנים רבים הנציחו את התיאור המדרשי של התנוחה הצנועה בה רות ליקטה:

בשעה שהיא יושבת לקצור עם הקוצרים, היתה הופכת פניה לצד אחר, ולא היתה נראית אחת מאצבעותיה, שבשעה שהיתה רואה שיבולת בקומתה – עומדת ונוטלת,⁶ וכשהיתה רואה שיבולת מושלכת היתה יושבת ולוקטת אותה, כיון שראה בה בעז ג' מדות הללו, מיד שאל בעז לנערו, למי הנערה הזאת. (רות זוטא ב ג).

כאשר אנו חוזרים לטקסט נראה כי המדרשים המהללים את צניעותה של רות בהגיעה ממואב אינם עולים בקנה אחד עם התיאור המקראי של רות. בתחילה, רות נמשכת לליקוט ליד הנערים. כאשר היא מגיעה לשדה, נאמר לנו שרות "תלקט בשדה אחרי הקצרים" (רות ב ג). אומנם בעברית, צורת הרבים יפה לזכרים ולנקבות, ואין דרך לדעת אם מדובר רק בקוצרים או שמא מדובר גם בקוצרות, אך וודאי שהמילה "קוצרים" איננה מתייחסת רק לנשים. מתיאוריהם של בעז ושל רות עולה כי בשדה ישנה הפרדה בין נשים לגברים (רות ב ח; ב כב), ומכאן ייתכן שהקשר בין רות לקוצרים רומז לכך שהיא בוחרת שלא ללקט בשדה עם הקוצרות.

אכן, ייתכן וזהו אחד הגורמים לתיאור המזלזל של הנער אשר על הקוצרים כאשר הוא מצטט את דבריה של רות "אספתי בעמרים אחרי הקוצרים" (רות ב ז). אפשר גם כי העצה המדויקת של בעז, כי רות תדבק בקוצרות (רות ב ח), היא ניסיון של בעז להניא את רות מנטייתה הטבעית ללכת אחרי הקוצרים. בעז מכוון את רות לכך שתתרועע עם הנערות (נערותי) ולאחר מכן משתמש פעמים בפעלים בלשון נקבה (יקצורו, אחריהן) כדי להבטיח כי רות מבינה את דבריו (רות ב ח-ז). לאחר הוראות אלו, בעז מיידע את רות

4 כפי שצינתי בשיעורים קודמים (בעיקר בשיעור מספר 14), אני מבינה את גישתו של הנער אשר על הקוצרים כגישה שלילית.

5 על פי מדרש זה, רות מגיע לשדהו של בעז מספר ימים לפני שבעז עצמו הגיע לשם. נראה כי קריאה זו מתעלמת ממה שמוצג במגילה כצירוף מקרים שבו בעז מגיע לשדה בסמוך להגעתה של רות. (רות ב ז)

6 וראה שבת קיג ע"ב.

סיכום פרק ב

פרק זה סובב סביב הבעיה של השגת אוכל. השורשים המשמשים כמילות מפתח בפרק הם קצ"ר ולק"ט. שורשים אלו מופיעים שבע פעמים ועשר פעמים בהתאמה. חשובה מכך היא הדרך בה האוכל מושג, שכן דרך זו פותרת בעיות של שתי נשים, הכרוכות זו בזו. ראשית, היא פותרת אל בעיותיה של נעמי, פטירתם של כל בני משפחתה של נעמי מותירה את נעמי עם שתי בעיות חריפות. הישרדות בטווח הקצר (אוכל) והישרדות בטווח הארוך (צאצאים). בטווח הקצר, השאלה נוגעת במזון; בלא בעל ובנים אין כמעט משען כלכלי. האם נעמי תשרוד? כיצד תגיע ידה לכדי אוכל שימנע ממנה מלגוע ברעב במהלך החורף? בעיה זו נפתרת במהלך הפרק כאשר רות מתעקשת לפלס דרכה לשדות, ובעז מציע לה מזון והגנה ואף פורש עליה את חסותו. בשלב זה השאלה של הישרדות בטווח הארוך נותרת ללא מענה.

בעיה נוספת שנפתרת בפרק זה נוגעת לקשיים של רות כמואבייה. המואבים מנועים מלבוא בקהל ה', כיוון שהם נתפסים כקמצנים ואכזריים. ליתר דיוק, הטקסט מדגיש כי הם מנועים מלבוא בקהל "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כג ה). המעשה הראשון של רות המואבייה בפרק זה הוא להתנדב ללכת לשדות כדי שתוכל לאסוף אוכל לנעמי. בעשותה כן, רות מדגימה שהיא אינה נושאת בקרבה את גסות הרוח המונעת ממואבים לבוא בקהל ישראל.

ייתכן שבכך ניתן להסביר את מה שנראה כתגובה התמימה לכאורה של רות על דבריה הנרגשים של נעמי על כך שבעז הוא גואל. במקום להגיב לאפשרות שקרבת הדם של בעז יכולה להביא לכך שהוא ייבם את רות, רות המואבייה מסיטה את תשומת הלב של נעמי אל נדיבות ליבו של בעז, ולכך שהוא אפשר לרות להשיג אוכל. מוקדם יותר, הצעתי כי הסיבה לכך היא שרות איננה מבינה או איננה מאמינה באפשרות שבעז יכול להיות גואל, אך יתכן וישנו פירוש פשוט יותר; בשלב זה רות אינה מטרידה עצמה בעניינים שבטווח הארוך. בפרק זה, תפקידה של רות מתמקד רק בהשגת מזון כדי לדאוג להישרדות המידית של נעמי. באופן זה, רות גם מאפשרת את כניסתה לקהל ישראל, בכך שהיא מדגימה שהיא אינה בעלת אותן תכונות שליליות המונעות ממואבים לבוא בקהל ה'.

וְתִדְבֹק בְּנִעְרוֹת בְּעֵז לְלֶקֶט עַד פְּלוֹת קְצִיר הַשְּׂעָרִים
וְקְצִיר הַחֲטִיִּם וְתֵשֵׁב אֶת חֲמוֹתָהּ. (רות ב כב).

למרות ההצלחה המסחררת בפרק זה, הוא אינו מסתיים עם פתרון למצוקה ארוכת הטווח של נעמי. נעמי מבינה כי נדיבות ליבו של בעז כלפי רות יכולה להתגלות כפתרון לבעיות אלו. ניתן למצוא ראיות להבנה זו במהלך הפרק – הוא מתחיל בכך שהוא מציג את בעז כגואל אפשרי, וממשיך בהדגמת שפע נדיבותו וטוב ליבו כלפי רות, אשר מעבירה טוב זה לנעמי. ישנן הרבה סיבות להניח כי בעז יגאל את רות ונעמי ממצוקותיהן. עם זאת, הפרק מסיים בנימה פסימית. בעז לא עשה כל מחווה כלפי רות במהלך

בהצגתה של רות כאישה צנועה ואידיאלית מתעלמים המדרשים מהתהליך הטבעי שעובר הגר כאשר הוא מנסה לאמץ אוסף חדש של נורמות. אומנם, המטרה העליונה של אותם מדרשים היא לצייר דיוקן של רות המדגיש את צניעותה המופלגת. כפי שכבר ציינו, חז"ל מציירים את רות כצנועה בניגוד לעורפה, שמוצגת כאבטיפוס של מופקרות. המדרש מצייר את הדיוקן של רות כאישה בעלת צניעות טבעית, כדי להסביר את החלטתה של רות לנטוש את חייה במואב. הבחירה של רות להצטרף לאומה היהודית הצנועה, מוכיחה כי רות חפצה בחיים צנועים, כך היא הופכת לאבטיפוס של צניעות במהלך כל הדורות.

רות ונעמי – צמיחתה של מערכת יחסים

לאור העדויות הטקסטואליות על התנהגות מואבית שנתרה ברות, נראה כי החששות של נעמי ביחס לכלתה היו מוצדקות. אין זה דבר של מה בכך כי נעמי חוזרת לבית-לחם עם כלה בעלת הרגלים מואביים בולטים. אף על פי כן, בסופו של פרק ב' ניתן לראות שינוי חד ביחסה של נעמי כלפי רות. את תחילת השינוי ניתן לראות בלשון הרבים בה משתמשת נעמי כדי לתאר אותה ואת רות "קרוב לנו האיש מגאלנו הוא" (רות ב ט). נעמי מאמצת בהדרגה את רות אל חיקה, ומתחילה לראות בה בת לוויה ושותפה. החל מנקודה זו, יחסה של נעמי לרות הופך אט-אט לאימהי.¹⁰ כמו בעז (ואולי אף בעקבותיו), נעמי מגינה על רות ומכוונת אותה להתנהגות נאותה. תגובתה של נעמי לטעותה של רות המואבייה היא עדינה. מילותיה הראשונות הן מילים של חיבה הנאמרות בסגנון אימהית: "טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר" (רות ב כב).¹¹

הערכה חדשה זו היא תוצאה ישירה של מעשיה של רות. דרך אחת בה המגילה מבהירה עניין זה היא על ידי קישור לשוני בין הדאגה של נעמי לביטחונה של רות לבין הצהרתה המקורית של רות שבכוונתה להישאר עם נעמי. כאשר נעמי מציעה לרות את הגנתה, היא משתמשת בשורש פל"ע, ובכך היא מזכירה את המילה בה השתמשה רות כאשר הבטיחה להישאר עם נעמי "אל תפגעי בי לעזבך" (רות א טז). התעקשותה הראשונית של רות להישאר עם נעמי הובילה להשקטת הרעב של נעמי ולמניעת הסכנה של גוויעה ברעב. יחסה של נעמי לרות מתרכך כאשר היא מכירה בכנותה וביכולותיה.

10 מוקדם יותר ציינו כי נעמי מכנה את כלותיה "בנות" (רות א יא, יב, יג). אף על פי כן, העלנו שם לדיון את השאלה האם מדובר בכינוי חיבה, שכן נעמי דוחה את הצעתן של כלותיה להישאר עמה, כשהיא משתמשת בכינוי זה. ברות ב ב, נעמי מתיחסת לרות בפעם הראשונה כ"בתי". לדעתי, בתחילת פרק ב' נעמי עדיין מוצגת כחסרת עניין וכחסרת תקווה. משום כך, אין זה סביר בעיני כי המילה "בנות" מעידה על תפקיד אימהי של נעמי.

11 יכולתה של נעמי להשתמש במילה "טוב" היא עדות נוספת לשינוי שתואר בשיעור הקודם. בסופו של פרק א' נעמי יכולה לשים לב רק למרירות וחוסר המזל שלה עצמה. חייה עברו תהפוכות שליליות והיא מכריזה כי ה' "הרע עלי". בסופו של פרק ב', רות מאפשרת את תחילת ההתאוששות של נעמי ואת השינוי שיתחולל בה. נעמי יכולה לקוות לעתיד טוב ומשם נובעת יכולתה להשתמש במילה "טוב".

עונת הקציר. כלל לא ברור אם רות ובעז נפגשו עוד בשדות. ומתוך מסקנת הפרק נראה כי תקופת האוכל הסתיימה, אך בעז לא הציג עצמו כגואל. ההישרדות בטווח הקצר אומנם מובטחת, אבל פרק זה אינו מבטיח המשכיות לנעמי ולמשפחה. עניין זה יעמוד במרכזו של פרק ג'.

סדרת שיעורים זאת מוקדשת לזכרה של אמי מורת, נעמי רות ז"ל בת אהרן שמחה הי"ו, אישה שהתאפיינה במסירותה הבלתי-מתערערת של נעמי למשפחה, וחוסר אנוכיותה ונדיבותה יוצאי הדופן של רות.

אשמח לקבל שאלות והערות: yaelziegler@gmail.com.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר יעל ציגלר, תשע"ד
עורך: ישי גלזר

בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: YHE@etzion.org.il
